

УДК 37.013:124.5

Віктор ГОРЛИНСЬКИЙ

**ОСВІТА В ІНТЕРЕСАХ БЕЗПЕКИ І
СТАЛОГО ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ:
АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР**

Автором обґрунтовується необхідність розробки і впровадження в Україні системи освітніх знань в інтересах сталого і безпечно-го людського розвитку, пропонується стислий зміст її аксіологічної складової як ядра відповідної культури.

Ключові слова: освіта, аксіологія, цінності, безпека, сталий людський розвиток.

Загальні цивілізаційні тенденції, що стверджуватимуться в XXI столітті, до яких відносять глобалізацію та інформатизацію суспільного розвитку, набуття людством здатності до самознищення, опанування новітніми технологіями, підвищення ризикованості суспільного життя, зміни в ієрархії і утворення нових типів загроз суспільному життю, зумовлюють потребу переосмислення призначення і змісту освіти. Як зазначається в Національній доктрині розвитку освіти, якість освіти є національним пріоритетом і передумовою національної безпеки держави.

В історії філософської думки і особливо з епохи просвітництва, освіта завжди осмислювалася як чинник всебічного прогресу суспільства. Але в умовах підвищення ролі безпеки в суспільному житті, освіта стала усвідомлюватися і як важливий фактор суспільної, в тому числі і воєнної безпеки. О. Бісмарку (за іншими джерелами – професору Лейпцігського університету О. Пешелю) приписують фразу, яка підкреслює нашу думку: «Народна освіта відіграє визначальну роль у війні..., коли прусаки побили австрійців, то це була перемога пруського вчителя над австрійським шкільним вчителем». Одним з перших політичних діячів, хто висував задачу покращення освіти, саме як «умови національної безпеки» в послан-

ні Конгресу США в січні 1961 року, був Дж. Кеннеді. Дослідженню освіти як фактора сталого розвитку і безпеки суспільства присвячені праці українських і російських дослідників – В. Андрущенко, М. Бриля, М. Згуровського, М. Кисельова, В. Кременя, В. Лутая, М. Михальченка, Ю. Мальчина, І. Майбурова, М. Нецадима, В. Огнев'юка, Є. Пінчука, Л. Павленка, В. Рубцова, В. Садовнічого, В. Ягупова та ін.

Актуальність поставленого питання найбільш змістовно відображена академіком НАПН України Віктором Андрущенко. Аналізуючи проблеми філософії освіти ХХІ століття, учений зазначає, що Україна в очікуванні нової епохи намагається відшукати соціальну, економічну та науково-технологічну платформу виживання, нову парадигму підготовки людини до життя, яка б забезпечувала не лише адаптивне ставлення до дійсності, а й розвиток самої дійсності відповідно до людських вимірів життя, продиктованих ідеалами ХХІ століття. Центром цієї парадигми, на переконання науковця, є освіта, яка розвивається як відповідь на виклики цивілізації і одночасно як відповідь на потреби людини знайти своє місце і можливості самореалізації у новому глобальному просторі [1, 6].

Необхідність впровадження в загальну і професійну освіту системи теоретичних і аксіологічних знань про безпеку і сталий розвиток зумовлена суспільною потребою, що викликана підвищенням ризикогенності сучасного суспільства, зростанням масштабів гуманітарних, технологічних і екологічних катастроф та необхідністю відповідної підготовки майбутніх поколінь. На переконання багатьох науковців, освіта стає одним з провідних чинників сталого розвитку і безпеки суспільства. Це зумовлено такими провідними функціями освіти, як навчання і виховання молоді як свідомих громадян і професійних фахівців, що здатні вирішувати соціальні завдання зі збереження сталості та безпеки в розвитку суспільства і які складають основу соціального потенціалу України; формування ціннісної свідомості як світоглядної основи утвердження особистої життєвої стратегії; зберігання і трансляція історичних, духовних, культурних і соціальних цінностей, що мають консолідуючий інтеграційний вплив на український соціум; соціальна адаптація молоді; підготовка фахівців для сфери забезпечення національної безпеки.

Наслідком осмислення світовою спільнотою ролі освіти у подоланні глобальної екологічної кризи стало оприлюднення «Заяви про освіту в інтересах сталого розвитку» міністрів з проблем навколишнього середовища Європейського союзу у квітні 2003 року в Києві. Пізніше був розроблений проект Стратегії освіти для сталого розвитку для держав Європи, Центральної Азії і Північної Америки. В 2005 році у Вільнюсі була прийнята Стратегія Європейської економічної комісії ООН для освіти в інтересах сталого розвитку. *Метою стратегії є створення нової моделі освіти спроможної зумовити виживання*

людської цивілізації. В документі пропонується включати в систему освіти, в рамках навчальних дисциплін, відповідні знання про сталий розвиток, сприяти проведенню наукових досліджень в цій області.

В світлі реалізації вимог Стратегії освіти стало прийняття «Київської декларації ректорів університетів Чорноморського регіону зі сталого розвитку» на «Форумі вищої освіти» під егідою ЮНЕСКО–СЕРЕС на базі Національного технічного університету України «КПІ» у квітні 2008 року. Ключеві положення декларації, відповідно з принципами Десятиріччя ООН з освіти в інтересах сталого розвитку (2004–2015 рр.), присвячені забезпеченню сталого розвитку через освіту. Декларація наголошує необхідність: передавання знань, цінностей, навичок, необхідних для забезпечення сталого розвитку в регіоні; включення в навчальні програми всіх ступенів і видів освіти знань про сталий розвиток; створення моделей і шляхів розвитку з врахуванням культурного і біологічного різноманіття, інтересів майбутніх поколінь, стану Планети; зміцнення продовольчої безпеки на підставі реалізації моделей збалансованого споживання; виховання поважного ставлення до світової культурної спадщини. [2, 1].

Теоретичним підґрунтям освіти в інтересах безпеки і сталого розвитку, на думку вчених, є ідея «випереджуючого мислення» як здатності, що має формуватися освітою. На основі ідеї «випереджуючого мислення», висунутої П. Анохіним та Л. Виготським – про необхідність навчання, що має випереджати розвиток, а також концепції випереджаючої освіти П. Новикова і В. Зуєва, російським академіком А. Урсулом була розроблена концепція *моделі випереджаючої освіти*.

Сучасна освіта, як слушно зазначає автор, повинна втілювати випереджаючу підготовку людини до розв'язання кризово-катастрофічних проблем і переходу на шлях сталого розвитку, містити функцію випереджуючого розвитку і формування антикризової поведінки особи [3, 90]. Однією з головних задач випереджаючої освіти, на переконання дослідника, є формування у людини відповідальності за наслідки прийнятих рішень, як складової перетворюючого інтелекту. Завдяки колективному інтелекту, що випереджає розвиток, цивілізаційний процес може буде адаптованим до змін в навколишньому середовищі, забезпечуючи еволюцію глобальної космічної системи «людина–суспільство–природа» [4, 35–37].

В працях Т. Воронцової, О. Ореховської, О. Соломонюка та ін. випереджаючий, інноваційний розвиток освітньої системи пропонується на підставі впровадження *превентивної освіти*. Але конституювання превентивної освіти розглядається лише як механізм вирішення комплексу соціальних питань, пов'язаних з попередженням девіації та синтезом конструктивних і антидеструктивних аспектів освітньої діяльності [5, 80].

На нашу думку, розуміння випереджаючої або превентивної освіти має осмислюватись набагато ширше й охоплювати всі питання, що стоять перед сучасною людиною в контексті її підготовленості до життя в майбутньому суспільстві. Варто погодитись з думкою В. Бриля, якій підкреслює, що дисциплінарна розрізненість знання і систем навчання знаходиться у протиріччі з комплексним характером завдань безпеки. Саме в орієнтації суспільства на дії свідомого управління власним розвитком і полягає нова функція освітньої системи та її змісту, яка практично відсутня в сучасній освіті [6, 51–52].

В цьому контексті набуває актуальності і вимога до сучасної освіти, що висунута академіком НАН України М. Згуровським, яка полягає в забезпеченні фундаментальної міждисциплінарності, іноваційності підготовки, орієнтації на комплексне розв'язання проблем суспільства. На переконання ученого, конкурентоспроможність економіки потребує фахівців, підготовлених за інтегрованими програмами, які б одночасно володіли фундаментальними природничими та інженерними знаннями, іноземними мовами, інформаційними технологіями, мали управлінську, юридичну і економічну кваліфікацію [7, 2].

Дійсно, комплексний підхід у підготовці фахівців, в інтересах безпеки й сталого розвитку має доповнюватися системою спеціальних і соціально-економічних дисциплін, що містять відповідні знання, необхідні для попередження небезпек і розв'язання проблем, з якими прийдеться зіштовхуватися людині як у повсякденному житті, так і в сфері професійної діяльності. Але тенденція поступового зниження ролі гуманітарних дисциплін, що останнім часом стверджується в системі української освіти, зведення ролі освіти до утилітарної цілі – підготовки вузькопрофільного спеціаліста як функціонального придатка певної системи, сприяє витисненню духовно-моральних і суто людських якостей прагматизмом сьогодення і орієнтацією на споживання.

Небезпека посилення моральної деградації в українському соціальному просторі, що проявляється у корумпованості влади, некерованому зростанні соціально-економічного розшарування суспільства, антиконституційному зниженні соціальних стандартів, погранні прав незахищеної частини населення і зубожінні, поширенні наркоманії, алкоголізму, соціальних захворювань, зростанні девіації, за великим рахунком, є найбільш страшною і дійсною загрозою для нашої країни. Посилення ролі гуманітарної складової в системі української освіти є потребою часу і має стати важелем у становленні суспільства на шлях сталого та безпечного розвитку.

Будучи невід'ємною умовою сталого розвитку громадянського суспільства, загальна безпека визначається безпекою кожної людини і потребує потужної участі громадян в утворенні відповідних відносин. Активна громадянська позиція кожної людини в сфері безпеки як універсального і

системного суспільного явища є умовою загального безпечного життя, чинником сталого розвитку країни. Саме тому у підготовці людини до активної, осмисленої і професійної участі в діяльності, спрямованої на передбачення, попередження або подолання небезпек в суспільному житті, має значення *виховна складова освіти* (можливості якої все більше звужуються внаслідок витиснення виховної ролі викладача застосуванням інформаційних технологій, дистанційним навчанням, тестовими формами контролю).

В процесі освіти в людині мають виховуватись насамперед моральні якості, що складають світоглядне ядро її свідомості як умови сталості психіки, морального індикатора здійснення вибору і вчинків людини. Гуманітарна освіта в інтересах безпеки і сталого розвитку має виховувати толерантне ставлення до іншої нації, культури, релігії та вміння наводити мости порозуміння, формувати почуття справедливого і гуманного ставлення при розв'язанні соціальних проблем і конфліктів, виховувати критичне і відповідальне ставлення до рішень і дій, вміння підпорядковувати дії, вчинки ідеалам добра, людяності, екологічності.

Стратегія виховання людини в інтересах майбутнього країни має ґрунтуватися на певній методологічно обґрунтованій системі цінностей, впровадження яких може зумовити сталий і безпечний розвиток. Тому *методологічною основою нової парадигми освіти, на нашу думку, має бути аксіологія як система знань про цінності безпеки і сталого розвитку, а найважливішою змістовною складовою навчання, виховного і дидактичного процесу має стати відповідна система цінностей*.

Знання ціннісних основ сталого розвитку і безпеки є однією з умов формування відповідної культури в українському суспільстві [8, 133–134]. Вони мають складати аксіологічний зміст філософських і культурологічних дисциплін сучасної освіти. Методологічною підставою включення аксіологічних знань про регулятивний вплив на розвиток і безпеку суспільства є принципи положення аксіології про цінності як соціокультурні значущості, що відображають людські потреби і визначають напрям суспільного розвитку, виконують роль медіумів у соціальних комунікаціях та легітимуються через систему відповідних норм завдяки інституціалізації.

Утворюючи ядро культури, цінності, що обумовлюють безпеку і сталий розвиток суспільства, складають аксіологічний зміст соціокультурного механізму самоорганізації суспільної життєдіяльності. У механізмі самоорганізації безпеки ціннісно-нормативна система виконує функцію «соціокультурного коду» нації, суспільства, цивілізації, людства, який «передає від людини до людини, від покоління до покоління надбіологічні програми, що регулюють соціальне життя» [9, 6]. У соціальному коді в символічній формі відображено успадковані історичні традиції, способи, стилі мислення, світосприймання,

світоспоглядання та орієнтацій у природному і суспільному світі, що утворюють масив соціальних норм і ціннісних регулятивів. На думку російського академіка В. Стюпіна, основами цього аксіологічного масиву є фундаментальні життєві смисли і цінності. Але центрує свідомість індивіда, за Гайдеггером, питання про буття. Проблема буття як принципу збереження людського існування утворює ланцюжок бінарних ціннісних опозицій екзистенціального характеру (буття/небуття, життя/смерть, мир/війна, насилля/згода, творчість/руйнування, воля/неволя, добро/зло, істина/неправда, прекрасне/потворне та багато інших, що утворюють смисли людського існування). На думку Ж. Бодрійяра, такі бінарні знаки соціокультурного програмування утворюють своєрідний соціокультурний код моделі соціального розвитку, який працює на принципах, аналогічних генетичному коду [10, 126-32].

Існуюча ціннісно-нормативна система українського суспільства являє собою динамічний аналог соціальної структури у вигляді його ціннісної картини, що відображає строкату мозаїку усвідомлених ціннісних смислів, значущостей, цілей, норм, притаманних соціальним суб'єктам, представникам різних етносів, класів, верств і шаблів суспільства. Поряд із життєвим смислами, матеріально-економічними, політичними, соціокультурними і духовними цінностями ця система одночасно містить як аксіологічні критерії національної і цивілізаційної ідентифікації, так і загальноцивілізаційні ціннісні основи, що віддзеркалюють ступінь входження українського суспільства в систему відносин регіонального та глобального рівнів. Просування і розвиток українського суспільства залежить також від соціокультурної динаміки, обумовленої як керованим, так і не керованим рухом в системі ціннісних орієнтацій в суспільній, масовій та індивідуальній свідомості.

Зміст ціннісної системи дає можливість визначити *ціннісні ряди універсальних модальностей безпеки*, що мають різноманітні функції, але у сукупності утворюють *аксіологічну структуру безпеки* суспільства сталого розвитку. Такими універсальними модальностями безпеки соціуму є всебічний інноваційний розвиток, сталість соціально-економічних процесів, життєздатність і життєстійкість соціуму, надійність функціонування систем життєзабезпечення, стале суспільне самовідтворення, впорядкованість і керованість суспільними процесами, соціальна інтеграція, консолідація, надійність і адаптивність суспільних систем управління, передбачуваність викликів і загроз та можливість попередження небезпек, всебічна захищеність життя людини і функціонування соціуму, можливість рятування населення в кризових ситуаціях. Перелічені ціннісні смисли, на нашу думку, утворюють *семантичну універсальну структуру моделі безпеки* суспільства, зміст якої розкривається через систему відповідних цінностей і норм безпеки, що утворюють аксіологічний континуум безпеки соціуму.

Розглянемо провідні ціннісні ряди, що забезпечують певні функції соціокультурного механізму. Цінностями найбільш впливового на безпеку і сталий розвиток ряду є системоутворюючі аксіологічні пріоритети функціонування сфер життєдіяльності суспільства, що відносяться до *базових цінностей* суспільства. Ними є людське життя, людські, природні, енергетичні, технологічні, інформаційні, інтелектуальні, фінансові ресурси, суспільні блага, вітальні цінності, власність, влада, масова свідомість, безпека, екологічна рівновага та ін. Саме з приводу цих цінностей складаються суспільні відносини, що відображають потреби, цілі й бажання соціально-політичних суб'єктів, що інтегрують або дезінтегрують суспільні зв'язки. Цінності цієї групи виконують функції посередників соціальних комунікацій, каталізаторів соціальних протиріч або детонаторів соціальних процесів, тому можуть використовуватися також як індикатори соціальних небезпек. Спрямованість суспільних сил на досягнення означених пріоритетів, зовні правового поля, створює вузли соціально-економічних, політичних протиріч і соціальної напруги.

В контексті синергетичних уявлень боротьба за опанування цінностями цього аксіологічного ряду, викликає флуктуації – відхилення від середніх значень, що характеризували попередній сталий стан соціальної системи. Внаслідок цього утворюються точки біфуркації соціальних процесів, що характеризуються максимумом ентропії, хаотичності, нерівноважності процесів, на рівні яких відбувається «вибір» і визначається напрям подальшого розвитку системи.

Хоча висока соціальна напруженість сама по собі є чинником дестабілізації суспільних відносин і каталізатором соціальних загроз, але прогресивна роль соціальних протиріч і конфліктів у кінцевому результаті визначається формою (конструктивною або деструктивною) розв'язання конфліктів. Ця форма залежить від ціннісного спрямування інтересів сторін конфлікту. Саме тому визначальним фактором прогресивного розвитку є ціннісна зумовленість інтересів соціально-політичних суб'єктів, що відповідає на запитання – в ім'я чого потрібні ресурси і влада? На думку багатьох дослідників, такою індикативною цінністю є спрямованість на досягнення *суспільного блага*, що реалізується через систему цінностей, відповідних ідеалу громадянського суспільства. Отже, актуалізація базових цінностей суспільства в єдності з орієнтацією на суспільно-політичний ідеал і відповідні пріоритети, які задають вектор розвитку, створює аксіологічні умови, що сприяють активізації суспільного життя і просуванню українського соціуму.

Важливу функціональну роль в соціокультурному механізмі безпеки і сталого розвитку виконують ціннісно-нормативні підсистеми безпеки і сталого функціонування сфер суспільного життя. Спрямованість на їх реалізацію забез-

печує сталість функціонування сфер життєдіяльності і детермінує досягнення стану воєнно-політичної, економічної, екологічної, соціальної, гуманітарної, інформаційної безпеки людини, суспільства і держави. Стан соціальної, воєнно-політичної та екологічної безпеки зумовлюється соціальною орієнтацією на аксіологічні пріоритети, що відображають змістовні характеристики сукупного потенціалу країни. Він утворюється сукупністю природних, економічних, політичних, воєнних, соціальних, наукових, технологічних, інформаційних і духовних можливостей для збереження сталості функціонування і загальної безпеки. Збагачення навчальних програм аксіологічними знаннями з урахуванням спеціальності є умовою певної зміни у ставленні до проблем безпеки і сталого розвитку в професійній діяльності майбутніх фахівців.

Функцію інтеграції суспільства, консолідації різноманітних соціально-політичних сил у країні виконують *національні, загальнонаціональні, державні, загальнолюдські ціннісні пріоритети*. «Будучи національними, цінності української культурної традиції, як і будь-якого іншого народу, – на переконання В. Андрущенка, – збігаються із загальнолюдськими. Тому, якщо йдеться про повернення до фундаментальних цінностей, ми маємо на увазі відродження й освоєння нашої культури й одночасно – усього культурного багатства, створеного людством. Це – основне джерело моральності, приєднання до якого повинно стати головним змістом навчально-виховного процесу в школі і вузі» [11, 528]. До цього регулятивного аксіологічного ряду, згідно з Конституцією України, відносяться також такі цінності, як суверенітет і територіальна цілісність України як незалежної, демократичної, соціальної і правової держави, захист її національних інтересів і безпека.

Функцію стабілізації суспільних відносин, родинні, етнічні, релігійні, національні, цивілізаційні цінності виконують, як правило, у межах свого аксіологічного впливу. Проте, за межами свого впливу за певних суспільних обставин в умовах посилення кризових явищ надмірна актуалізація цих цінностей може сприяти підвищенню соціального, міжнаціонального і міжконфесійного напруження. Саме в таких умовах зростає консолідуюча роль загальнолюдських, загальнонаціональних і загальноцивілізаційних цінностей, необхідність актуалізації яких для українського соціуму висувається на перший план.

Важливе значення цінностей цієї групи полягає також в тому, що сприйняття людиною певних аксіологічних систем як власних утворює духовну основу самоідентифікації особистості. В умовах трансформації суспільства, кризових явищ в духовній, соціально-політичній і економічній сфері, коли руйнуються життєві орієнтири, свідомість людини втрачає соціальні адаптаційні властивості і духовний зв'язок із соціумом. Відбувається маргіналізація свідомості особистості. Така людина може легко стати об'єктом маніпуляції різноманіт-

них напівлегальних, напівкримінальних структур. Це вимагає від особистості постійної напруженої роботи над своїм внутрішнім світом, світом цінностей і смислів. І така духовна потреба має бути прищеплена саме освітою.

Сталість суспільного розвитку і соціально-політичних процесів, запобігання їх деструктивній, антисоціальній спрямованості обумовлюється актуалізацією *аксіологічного ряду інтеграційних і стабілізаційних цінностей*, що утворюється соціально-політичними пріоритетами. Ними є суспільна орієнтація на пріоритети моральності, гуманізму, соціального порядку, справедливості, верховенства закону, соціального миру і злагоди, захищеності життя, прав і свобод людини, добробуту і екологічності життя. Цінності цієї групи можна означити як ціннісні критерії або аксіологічні фільтри у визначенні або виявленні спрямованості соціально-політичних програм розвитку країни стосовно їх відповідності гуманістичним, демократичним, моральним і екологічним пріоритетам.

Ціннісний ряд безпеки і сталості повсякденного життя функціонує на вітальних і життєвих, родинних цінностях, пріоритетах особистого здоров'я і продовження роду, цінностях безпеки життя, гідної праці, екологічного вживання, дозвілля, захищеності оселі, власності і добробуту. В повсякденному житті безпека сприймається людиною через ціннісні смисли турботи про збереження і рятування життя, захищеності власного життєвого простору і особистого внутрішнього світу. Розуміння безпеки і сталості у повсякденному житті супроводжується смислами миру, злагоди, порядку, сили, впевненості, надійності, збереження, рятування і стабільності.

В системі соціальних цінностей важливе місце посідає група цінностей-норм, додержання яких зумовлює безпеку життя і здоров'я людини в умовах управлінської, професійної, підприємницької і комерційної діяльності. Цей аксіологічний ряд ґрунтується на пріоритетах професійної і корпоративної безпеки, професійних чеснотах: компетентності, відповідальності, обов'язку, чесності, професійної честі, законслухняності й лояльності до держави.

Вищий рівень регуляції сталості соціальних процесів і загальної безпеки в суспільстві *зумовлюється аксіологічним рядом духовно-моральних цінностей*, що утворюється системою світоглядних засад як сукупності вищих цінностей і здорових життєвих смислів. Як зазначав М. Шелер, «людину людиною робить дух». Вищі цінності розглядаються мислителями як духовні, екзистенціальні регулятивні основи збереження існування людства; умови його креативної, інтелектуальної і технологічної активності; як аксіологічний чинник духовного імунітету, морально-психологічної сталості і здоров'я людини, збереження індивідуальної, національної та цивілізаційної ідентичності; фактор протистояння спробам духовного і морального розкладання особи, психологічного,

ідеологічного і духовного підкорення, соціального і політичного зомбування та маніпулювання свідомістю.

Актуальність цінностей цього ряду для українського суспільства підвищується внаслідок світоглядної кризи, що його охопила останнім часом. Згідно з дослідженнями О. Чередник, світоглядна криза являє собою порушення гармонії сутнісних сил людини – розуму, волі та почуттів, внаслідок якої відбувається розщеплення людської сутності на дві сфери: раціонально-прагматичну та емоційно-вольову і пригнічення однієї іншою [12, 15]. Проте, на нашу думку, те, на що вказує дослідниця, є вже наслідком світоглядної кризи. *Сутність світоглядної кризи* полягає в руйнуванні ядра світоглядної картини світу, а саме: втрату фундаментальних духовно-моральних цінностей, що визначаються глибинними смислами існування людства і які є наскрізними в історії його існування. На переконання М. Вебера, світ очевидності не може існувати без трансцендентних смислів, а цілісність соціального простору, що утворюється буденним світом, його єдність скріпляється трансцендентними, за межовими цінностями. Відсутність наскрізних, трансцендентних ціннісних орієнтацій у свідомості викликає блокування каналів соціальної комунікації із зовнішнім світом, руйнуючи цілісність Універсуму.

Спираючись на ідеї, що відображені у сучасній літературі з цієї теми, можна окреслити групу *ознак світоглядної кризи* суспільства. Ними є: підміна смислу життя симулякрами «успіху», «престижності» і «матеріального достатку»; витіснення світоглядних духовних і релігійних цінностей, що мають наскрізний для розвитку цивілізації характер, культом грошей, речей і розваг; підвищення ролі цінностей технократичного, ідеологічного, прагматичного і утилітарного характеру з одночасною девальвацією духовно-моральних, традиційних і гуманістичних цінностей; зростання впливу на свідомість деструктивних, радикальних, ксенофобних і антисоціальних орієнтацій; пріоритетність цінностей інструментального характеру над творчістю і духовністю; втручання в духовний світ людини в ідеологічних, комерційних або злочинних інтересах з використанням нових інформаційних технологій; духовна маргіналізація значної частини населення, що супроводжується втратою сутнісної ідентичності людини. Підкреслюючи захисну роль духовних цінностей, Г. Вижлецов зазначає, що тільки на рівні людського духу складаються загальнолюдські цінності. Вони утворюють в структурі соціального суб'єкта той ціннісний стрижень, що робить людину сильнішою будь-якої кризи. Якщо немає цього стрижня, людина або народ перестає бути самим собою [13, 61].

На нашу думку, розглянуті групи ціннісних пріоритетів з позицій постнекласичної теорії самоорганізації утворюють соціокультурний атрактор соціальної системи, що обумовлює «відносно сталий стан системи, який притягує

(*attrahere* – з лат. притягувати) до себе множину траєкторій системи, які визначаються різними початковими умовами» [14, 82].

Цілісність, сталість, функціональність і процесуальність ціннісної системи забезпечується підтриманням динамічної рівноваги між цінностями амбівалентного характеру, смисли яких утворюються завдяки їхній діалектичній взаємодії. Цей ряд утворюється аксіологічними парами, що відображають діалектичну єдність у формуванні протилежних ціннісних смислів.

Діалектичний зв'язок категорій «частка та ціле» характеризує аксіологічну взаємодію між регіональними і глобальними, цивілізаційними і загальноцивілізаційними, етнічно-національними і загальнолюдськими, родинними і державними, особистими і суспільними, виробничими і екологічними пріоритетами. Діалектична взаємодія категорій «ідеальне та матеріальне», «об'єктивне та суб'єктивне» утворює динаміку відносин між духовними та матеріальними, гуманітарними та технократичними, трансцендентальними та прагматичними, екзистенціальними та суспільними цінностями, між пріоритетами науки та релігії. Врахування діалектичної єдності категорій «свобода та необхідність», «волютаризм та детермінізм», сприяє утворенню динамічної рівноваги в суспільстві між орієнтаціями на пріоритети демократії та порядку, лібералізму та законності, самоврядування та державного управління, ринкової та планової економіки, свободи і відповідальності.

В контексті розглянутої теми буде доцільним врахування регулятивного впливу ціннісних орієнтацій крізь призму взаємозв'язку понять «цілі та засоби». З одного боку, спрямованість на пріоритети миру, злагоди, загальної безпеки, свободи і демократії, з іншого, – необхідність сильної влади, легітимних силових методів і засобів забезпечення захисту закону, прав, свобод і життя людини, потреба у контролі і деяких обмеженнях особистої свободи та правових санкціях. Інтересами суспільного розвитку, свободи і демократії мислителі виправдовують національно-визвольні війни і революції, акції громадянської непокори, збройні «миротворчі» операції. Але провідним аксіологічним принципом регулювання перелічених пріоритетів, що здатний попередити ескалацію і сублімацію «легітимного» насильства з боку влади, залишається гуманізм.

Діалектичний принцип утворення «нового» як заперечення попередньої «якості» на підставі збереження «позитивного старого» («зняття») зумовлює, з одного боку, латентний зв'язок між традиційними та інноваційними ціннісними орієнтаціями, з іншого, – успадкування суспільних цінностей, що мали позитивний вплив на суспільний розвиток в історії людства, але на новому якісному рівні і в нових форматах. Будь-яка традиція містить у собі у згорнутому вигляді зародок майбутнього – у вигляді нереалізованого ідеалу, як

потенцію інновації, а остання у вигляді ціннісних орієнтацій завжди має свої коріння у минулому. Врахування цієї діалектичної закономірності є також важливою аксіологічною умовою сталого суспільного розвитку, коли шанування традиційних цінностей не повинно суперечити інноваціям, що сприяють розвитку українського соціуму.

Узагальнюючи, треба зазначити, що *рятивна роль культури* полягає в тому, що вона як вираз єдності історичного досвіду з вищими програмними ціннісними смислами людського існування є універсальним засобом розв'язання проблеми спрямованості людської історії. Проте *освіта як інститут суспільства є найбільш могутнім засобом впровадження, легітимації та інституціалізації соціокультурного змісту безпеки і сталого людського розвитку.*

В цілому *роль освіти* в механізмі ціннісно-нормативної регуляції сталого розвитку і безпеки суспільства зумовлюється низкою гносеологічних, світоглядних, культурних і фахово-професійних завдань, що стоять перед нею як соціальним інститутом. На наш погляд, ними є, по-перше, формування у молоді поряд з фундаментальними і професійними знаннями нової універсальної картини світу як цілісного образу, світу, що поєднує в собі синтезовану систему знань і уявлень про світ і людину як цілісну, взаємообумовлену, глобальну, соціоприродну систему, що змінюється, і можливі перспективи майбутнього людства. Вона являє собою методологічну основу для пошуку людиною нових знань, життєвих, світоглядних смислів і відповідей на виклики цивілізаційного розвитку, вибору власної життєвої стратегії. «Нова картина світу – це... корелят світоглядних ідей та ідеалів протилежних культурних традицій. Вона утворює таку матрицю людської поведінки та діяльності, яка виключає конфронтацію, забезпечує конструктивізм, неможливість, тим самим, домінування в житті істини без/поза моралі. Ця картина світу спонукає, приневолює будь-кого до морального вдосконалення та самовиявлення», – вважає академік В. Андрущенко [1, 16].

По-друге, це формування або кореляція світоглядних основ у ціннісної свідомості молоді як світоглядних імперативів культури безпеки і сталого розвитку, як потенційного чинника безпечного і сталого функціонування соціально-природних основ людського розвитку. Вона має ґрунтуватися на гуманістичних, екологічних, духовно-моральних і професійних цінностях: соціальних пріоритетах справедливості, соціальної рівності, взаєморозуміння, взаємоповаги, злагоди, толерантності, міжкультурного діалогу, соціального порядку, миру і безпеки; особистих чеснотах – честі, обов'язку, відповідальності, законслухняності, професійної компетентності. Сталий розвиток суспільства, на думку В. Огнев'юка та інших науковців, значною мірою залежить від спроможності освіти реалізувати ціннісну парадигму, суть якої полягає в гармонійному співіснуванні людини, суспільства, природи і техніки [15, 374]. Професій-

ні вимоги до представників безпекових структур обумовлюють необхідність виховання службово-професійних цінностей: професіоналізму, правової, спеціальної та технічної компетентності, здатності навчатися, аналітичного та системного мислення, дисциплінованості, вміння зберігати інформацію обмеженого використання, організованості, самоконтролю, психологічної, антивербувальної та антикорупційної стійкості, професійного самовдосконалення, стійкості до професійної деформації та ін.

По-третє, актуальним завданням освіти у світлі її адаптації до безпекових потреб постає формування здатностей людини до самостійного здійснення адекватного і відповідального вибору в проблемних, критичних соціальних і професійних ситуаціях, заснованого на ціннісних засадах культури безпеки; до систематичного оновлення власних знань про небезпеки, загрози і ризики в повсякденній життєдіяльності й відповідний пошук альтернативних способів самозбереження; до переосмислення і перебудови власної ієрархії ціннісних орієнтацій як основи формування соціально-безпечного і відповідального способу життя.

По-четверте, найважливішим завданням освіти в інтересах безпеки і сталого людського розвитку є формування інтелектуальної, моральної, психологічної і професійної готовності людини до життєдіяльності в умовах зростаючого ризику та екологічних, техногенних і гуманітарних небезпек; формування системи професійних здатностей їх прогнозування, моделювання, попередження і подолання.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок про необхідність розробки, створення і впровадження в освіту України концепції освіти в інтересах сталого і безпечного людського розвитку (превентивної освіти) як компоненти системи освіти в Україні та відповідної освітньої моделі для всіх рівнів освіти і просвіти з наступним включенням системи знань про ціннісний зміст безпеки і сталого людського розвитку в навчальні і виховні програми.

Література:

1. Андрущенко В. Філософія освіти XXI століття: пошук пріоритетів / Віктор Андрущенко // Філософія освіти – 2005. - № 1. – С. 5–17.
2. Згуровский М. Участникам и гостям Пленарного заседания 34-ой Генеральной ассамблеи ПАЧЕС 23-25 ноября 2009 г. Москва, Российская Федерация / М. Згуровский // Київський Політехнік. – 2009. – № 38 (2892). – 10 грудня.
3. Урсул А.Д. опережающее образование как методология, теория и механизм национальной безопасности России в XXI веке. Статья первая / Аркадий Урсул // Безопасность Евразии. – 2005. – № 4 (18). – С.54–90.

4. Урсул А.Д. От модернизации к футуризации образования: инновационно-опережающие процессы в интересах устойчивого развития / Аркадий Урсул // Безопасность Евразии. – 2008. – № 3 (33). – С.7–40.
5. Воронцова Т.В. Проблемне поле філософських досліджень превентивної освіти / Т.В. Воронцова // Практична філософія. – 2010. – № 2 (36). – С. 80–84.
6. Бриль В.М. Проблеми концептуального підходу до безпеки соціальних систем та освіти / В.М. Бриль // Безпекотворення: питання теорії і практики та правові аспекти : зб. наук. праць. Спеціалізований випуск за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 16 лютого 2007 р. – Ч.1. – К. : вид-во Європейського ун-ту, 2007. – С. 50–61.
7. Згуровський М. Доповідь ректора НТУУ «КПІ» академіка НАН України М.З. Згуровського на сесії науково-педагогічних працівників 30 серпня 2011 року / М. Згуровський // Київський Політехнік. – 2011. – № 26 (2960). – 1 вересня.
8. Горлинський В.В. Культура безпеки і сталого розвитку суспільства / В.В. Горлинський // Практична філософія. – 2011. – № 2 (40). – С. 124–135.
9. Степин В.С. Конструктивные и прогностические функции философии : доклад на XXII международном философском конгрессе в Сеуле с 30 мая по 5 августа 2008 г. / В.С. Степин // Вопросы философии. – 2009. – № 1. – С. 5–10.
10. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Жан Бодрийяр – 2-е изд. ; [пер. с фр. С. Н. Зенкина]. – М. : Добросвет, КДУ, 2006. – 389 с.
11. Андрущенко В.П. Моральний розвиток суспільства і особистості / В.П. Андрущенко // Ціннісний дискурс в освіті в епоху глобалізації та інформаційної революції : вибрані публікації представників наукової школи академіка АПН України Віктора Андрущенко / МОН України, Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. – К. : Вид-во Національного педагогічного ун-та ім. М.П. Драгоманова, 2009. – С. 523–528.
12. Чередник О.В. Народження та смерть у контексті людського існування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.04. “Філософська антропологія та філософія культури” / О.В. Чередник. – Київ, 2008. – 18 с.
13. Выжлецов Г.П. Аксиология культуры / Г.П. Выжлецов ; С-Петербургский гос. ун-т Акад. гуманитарных наук. – С.–Пб. : изд-во С.–Петербургского ун-та, 1996. – 152 с.
14. Князева Е.Н. Основания синергетики. Режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры : научное издание / Е.Н. Князева, С.П. Курдюмов ; Ин-т

философии, Ин-т прикладной математики им. М.В. Келдыша РАН. – СПб. : Алетейя, 2002. – 414 с.

15. Огнев'юк В.О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку / В.О. Огнев'юк – К. : Знання України, 2003. – 450 с.

Виктор Горлинский. Образование в интересах безопасности и устойчивого человеческого развития: аксиологическое измерение.

Автором обосновывается необходимость разработки и внедрения в Украине системы образовательных знаний в интересах устойчивого и безопасного человеческого развития. В статье предлагается сжатое содержание ее ценностной составляющей как ядра культуры безопасного и устойчивого развития.

Ключевые слова: образование, аксиология, ценности, устойчивое человеческое развитие.

Victor Horlinskyi. The Education for Safety and Stable Human Development: Axiological Dimension.

The necessity of the development and introduction of the system education into Ukraine for the safety and the stable human development is grounded by author. He proposed the briefly content of its value component as a centre of safety culture and stable development.

Keywords: education, axiology, values, stable human development.